



ההשלכות הפוליטיות
והחברתיות של המעבר
ללוחמת הופליטים
ביוון ובמוקדון

זאב רזיניצוק



איור מס' 1

הלוחם השמאלי הקיצוני — במגיני רגליים. כפי שנראה להלן זהו ציוד הופליטי חלקי, אך טרם קיים המבנה הסגור של לוחמת הופליטים.

עיטורי הכדים מאשרים בדרך-כלל את התמונה הכללית של האפוס, לפיו משמש הסוס בעיקר אמצעי תובלה עד לשדה-הקרב. בעוד שלבעלי המעמד הגבוה יש שריון משוכלל יחסית (הדמות השלישית משמאל באיור 2), מצוידים החיילים הפשוטים במגן, בחרב או בכידון.

בסוף המאה השמינית לפנה"ס רבו הקשתים, היורים מטר חצים וגמלטים לאחר מכן משדה-הקרב. אולם עיטורי הכדים מדגישים במיוחד סוג של לוחמה, המופיע במידה פחותה באפוס; אלה הן הפשיטות האמפיביות (ר' איור 3). פשיטות אלו בוצעו על-ידי קבוצות קטנות של אצילים, אשר סמכו בעיקר על גורם ההפתעה, כדי להשתלט על ערים, ששכנו על החוף ולבזו אותן. מרבית האוכלוסיה לא נטלה חלק בפשיטות הללו, או בדומות להן אשר בוצעו ביבשה. הלוחמה בת-קופה זו היתה עדיין עיסוקם של מעטים, הלוחמים ללא מבנה קבוע.

הבסיס של לוחמה הופליטית הוא המבנה הסגור של קבוצות מגובשות, גדולות יחסית, בעלות חימוש כבד. בלוחמה זו היה תפקידו העיקרי של הלוחם הבודד לשמור על המבנה הכללי. אסור היה לשברו על-ידי התקדמות לפני השורה, או על-ידי פיגור, או בשל בריחה ממנה. ברור שסוג זה של לוחמה מפתח ומדגיש את רגשי האחווה והשוויון בין הלוחמים החייבים לעמוד בקרב זה לצד זה. במבנה ההופליטי מוציא הפרט, המתבלט על חשבון חבריו, את עצמו מן הכלל, ואין לו מקום בחברה של הופליטים.

המונח הופליט נגזר מהמגן העגול בעל שתי הרצועות בצדו הפנימי, המכונה „הופלון” (Hoplon, ר' באיור 1 הלוחם השמאלי הקיצוני). בעבר היתה מקובלת על החוקרים המודרניים

כבר בימי תוקידידס (במחצית השניה של המאה החמישית לפנה"ס) היו היוונים מודעים לכך, שהמלחמה „מורה אלים היא, הגוזלת מהם את הנאות היום-יום שלהם”. עם זאת לא השלו את עצמם כי החברה האנושית יכולה להתקיים ללא מלחמות. המלחמה לא היתה ערך בפני עצמו, אולם למרות זאת היתה תופעה רגילה של החיים, וככזו ראויה היתה לחקר ולהבנה. בארץ, אשר בה לא מנה רובן המכריע של המדינות יותר ממאות אחדות של תושבים, היו למלחמה השלכות ישי-רות ומיידיות על כל אחד מהתושבים. ביוון לא יכלה להתנהל מלחמה כמו זו שניהלה ארה"ב בויאט-נאם, למשל, מלחמה אשר לא תשפיע במישרין על אחד הצדדים המעורבים. המלחמות היו בדרך כלל מלחמות קצרות, לחיים או למוות. המפסיד במלחמה היה נתון לשבט או לחסד בידי המנצח. לכן יוחס ערך עליון ליכולת להשתתף באורח פעיל במלחמה גם בחשיבה של הגורמים הדמוקרטיים ביותר ביוון. מי שאינו תורם למאמץ המלחמתי, אינו ראוי לזכויות אזרחיות בחברה היוונית. משורר יווני בן המאה השישית לפנה"ס נתן לכך ביטוי תמציתי בהגדירו את הפוליס בתור: „האנשים הם מבצר העיר במלחמה” (אלקאיוס, פרגמנט XLI). מכאן ברור, שכל שינוי בשיטות הלוחמה, בעיקר ככל שהוא קשור בהגדלת מספר האנשים הנוטלים חלק פעיל בלוחמה, הביא ממילא לשינוי במבנה החברתי.

כדי להבין את משמעותה של הרפורמה ההופליטית נבהיר קודם כל את טיבה. ידיעותינו על יוון במאות התשיעית והשמינית לפנה"ס שאובות בעיקר מתוך עדות האפוס ההומרי, מתוך הממצאים הארכיאולוגיים ומתוך האמנות של עיטורי הכדים. עדות האפוס ההומרי, שהוא בעיקרו יצירה פיוטית-אמנותית, אינה חד-משמעית. אולם ניתן לקבוע במידה רבה של ודאות שהלוחמה באפוס ההומרי היתה לוחמה בין לוחמים בודדים. לוחמים אלו נעים על פני שדה-הקרב ללא תכנית בחפשו טרף, הוי אומר, אויב שיהיה ראוי להם מבחינת מעמדו. סימן היכר חיצוני מובהק למעמדו של הלוחם היה ציודו, כי רק בעל מעמד חברתי גבוה יכול להרשות לעצמו רכישת הציוד היקר של לוחם. יתר החיילים, המתוארים (אולי מתוך הגומה פיוטית) כמונים אלפי אלפים, לא נטלו, למעשה, חלק פעיל במערכה, הם שימשו כצופים, המעודדים את מנהיגם, מחזיקים את סוסיו, או נהרגים בהמוניהם למען תהילתו של אחד הגיבורים (ר' איור 1).

במלחמה מסוג זה זכה האיש הנושא בעיקר המעמסה בשעת הקרב — המשמש מגן וגקורת משען לחבריו — במעמד מיוחד גם לאחר הקרב. צורת לוחמה זו תאמה, איפוא, את הלוחמה האריסטוקרטית. כך, לדוגמה, באיור 1 נראים לוחמים, המצוידים בחלקם במגן ההופליטי, בכובע מגן בעל ציצית, ולפחות

איור מס' 2

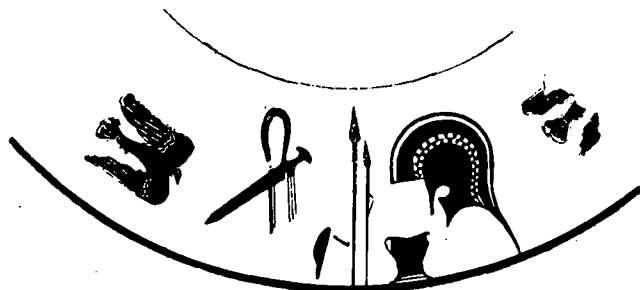
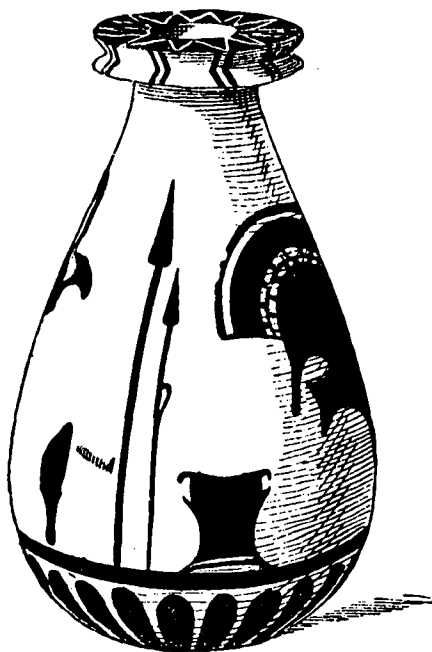




איור מס' 4



איור מס' 3

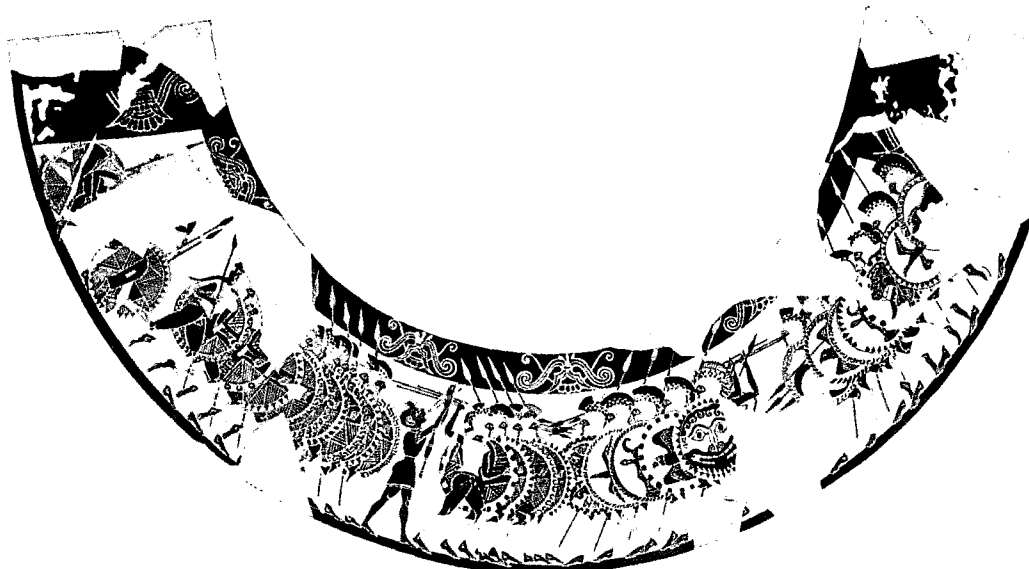


איור מס' 5

הדעה, שהמצאת הרצועה הפנימית והמאחז הקטן בצד הפנימי של המגן הולידה את צורת הלוחמה של לוחמים במבנה סגור שחימושם כבד; זאת כיוון שהמגן הנישא ביד שמאל חושף את צדו הימני של הלוחם ומחייב לוחמה במבנה סגור, כדי שמגיניו של השכן יוכלו לחפות על הצד החשוף. אולם סברה זו מוטעית מיסודה. ראשית — ידוע בהיסטוריה שימוש במגינים מסוג זה בלי שהדבר הביא להיווצרות לוחמה במבנה סגור. שנית — מגן הנישא ביד שמאל (פרט למגן העצום של התקופה המיקנית, כשהלוחמים לחמו מכרכרות) חושף את צדו של הלוחם. שלישית — המגן העגול הוא רק חלק מצידו ההופליט, הלוחם בעל הציוד הכבד, ולפחות בתקופה הראשונה היו המגן ומגן-הגוף בבחינת תחליף זה לזה ולא חלקים המשלימים זה את זה.

מוצאו של המגן ההופליטי, שכונה „ארגיבי” בפי היוונים, מן המזרח. המסורת היוונית (הרודוטוס א', 71; סטראבון, י"ד 27) ייחסה את המצאת המאחז של המגן (ה„פורפס”, „porpax”) וכובע המגן בעל הציצית לקריים. יתכן אמנם שהקריים פיתחו את מאחז המגן. קובע מגן מתכתי מברונזה נעלם בסוף תקופת הברונזה (סביב 1100 לפנה"ס) ובמשך למעלה משלוש מאות שנה לחם היווני כשראשו חשוף. רק במחצית הראשונה של המאה השמינית הופיע כובע מתכתי פרימיטיבי ביותר עם מגיני אוזניים (ה-Kegelhelm, ר' איור 4), שדווקא צורתו הפרימיטיבית מצביעה על היותו המצאה לצורך השעה. רק בשנת 700 לערך הופיעו שכלולים (מגיני לחיים ועורף), שמהקורם כנראה במזרח, באוררטו (Urertu). ממחצית המאה השביעית נכנס לשימוש נרחב קובע המגן המכונה „קורינתית”, אשר הוא הקובע הרגיל שבשימוש ההופליטים.

חלקי הציוד של ההופליט (ר' איור 5) לא נכנסו, אפוא, לשימוש בעת ובעונה אחת, והנהגתם לא גרמה לשינוי חד בטקטיקת הלוחמה. ובכל זאת בין סוף המאה השמינית ומחצית המאה השביעית משתקף באמנות המעבר לשיטת לוחמה חדשה במבנה סגור (ר' איור 6). למרות שהעדויות האמנותיות מתייחסות לקורינתוס ולאתונה, נראה שהאיש שביצע את השינוי היה פיידון, הטירן של ארגוס. כדי להבין לשם מה נזקק פיידון לטקטיקה חדשה, שנשתמעה ממנה שינוי במבנה החברתי-



איור מס' 6

בריתה — או אולי בת חסותה של ארגוס — מגרה, השתלטה בתקופה זו על מסחר הצמר הרווחי עם איזור הים השחור. ויסדה תוך כדי כך את הערים חלקידון וביזנטיון.

מאמציו של פיידון נשאו פרי. בקרב היזיא (Hysiae) הביסו ההופליטים של ארגוס את הצבא הספרטני. בכך נפתחה הדרך להתפשטות ארגיבית מחודשת בפלופונסוס בשנת 668 לפנה"ס. מותו של פיידון בשעת התערבותו במלחמת אורחים בקורינתוס סתם אמנם את הגולל על עלייתה המחודשת של ארגוס, אך תיקוניו הכלכליים, שהיו כרוכים בפעלו הצבאי, המשיכו להתקיים גם זמן רב לאחר מותו.

אריסטו ציין באופן כללי בפוליטיקה (V, 4, 4) ש, בימי קדם, שעה שאדם נעשה הן מנהיג העם והן מפקד צבאי, חל מעבר לטירניה". אמנם לא בכל המקרים ברור יחס הגומלין בין הפי-קוד הצבאי והנהגת העם מחד גיסא לבין המעבר לטירניה (דהיינו שלטון יחיד שאינו נובע ממסכות חוקית) מאידך גיסא, כמו במקרה של פיידון מארגוס; בכל זאת אי אפשר להתעלם מכך שהעליה החדה בפעילות הכלכלית, הקמת טירניות ורפור-מה צבאית התרחשו תוך פרק זמן קצר יחסית, בעיקר בערי האיסטמוס הקורינתית. ככל שידוע, המדינה החשובה היחידה אשר הצליחה לבצע רפורמה צבאית בסיסית בלי שתוקם בה בעקבות זאת טירניה, היתה ספרטה; ספרטה מנעה את ההפיכה במבנה המדיני על-ידי שילוב כלל ההופליטים במסגרתה הפוליטית הרגילה. בתום המלחמה המסנית הראשונה סיפחה ספרטה שטחים נרחבים למדי מערבה מהרי טייגוס, באיזור מסניה. האוכלוסיה של מסניה הפכה ברובה לצמיתית קרקע הלויטים. כדי למנוע כל אפשרות של התקוממות נוקקו הספר-טנים למשטר יציב מבית, אולם המלחמה הממושכת (כעשרים שנה) יצרה פערים כלכליים וחברתיים שסיכנו את הישגי המלחמה. ידוע כי חלק מן הלוחמים חשו עצמם מקופחים ודרשו „חלוקה מחדש" של הרכוש הקרקעי. כמו כן דרשה זכויות אורח קבוצה שלמה של מחוסרי אורחות ספרטניות, שכונו בשם פרתניאי. היו אלו בנים שנולדו מחוץ לנישואים חוקיים לאמהות בנות ספרטה ולאבות ספק ספרטנים ספק הלויטים. מטרת ההתקשרות בין בנות ספרטה לבין הספרטנים-למחצה היתה למנוע דלדול חמור במספר האזרחים, לו צפויה

כלכלי של ארגוס, עלינו לחזור אל השלבים הראשונים של ההתיישבות הדורית בפלופונסוס.

בעת הכיבוש הדורי (בסביבות שנת 1,000 לפנה"ס) מילאה ארגוס תפקיד של נקודת היאחזות דורית ראשונה בחצי האי. סיקיאון ופליאוס, ספרטה, מגרה וקורינתוס נכבשו או נוסדו על-ידי מתיישבים מארגוס. אפילו בקרטינ נוסדו הערים קנוסוס וטיליסוס כערים דוריות על-ידי ארגיבים ואף ביסודה של סירקוזאי שבסיציליה היה חלק לארגיבים. בתי המלוכה של מוקדון, אפירוס ותספרותיה טענו למוצא דורי-ארגיבי. היו זמנים שארגוס שלטה לפחות על רצועת החוף שממזרח להרי פרנון וורקס עד לכף מליאה בדרום. אולם במחצית השניה של המאה השמינית החלו רגליה של ארגוס להידחק על-ידי כוחה העולה של ספרטה (שנוסדה סביב 820 לפנה"ס).

עליית כוחה של ספרטה, בעקבות המלחמה המסנית הראשונה (בשליש האחרון של המאה השמינית), עשתה את ההתנגשות בין שתי המדינות לכמעט בלתי-נמנעת. הספרטנים הפכו את תושבי האזורים הכבושים החדשים לצמיתים קרקע, ובכך שיח-ררו כוח אדם נוסף — מעבר למקובל ביוון עד אותה עת — לעסוק בענייני מלחמה. בתגובה הושמעה בארגוס הססמה „החזרת חלק טמנוס לתפארתו הישנה" („חלקו של טמנוס" שימש כינוי לחלק המסורתי של ארגוס בפלופונסוס). בעזרת תעמולה זו הצליח פיידון, נצר למשפחת המלכים העתיקה של ארגוס, להדיח את המלך החוקי ולתפוס את השלטון. להגשמת תכניותיו, דהיינו העלאת ארגוס למקומה „הראוי לה", נזקק פיידון לצבא חזק ויעיל. נראה שפיידון הצליח לשכנע את תושבי ארגוס שניתן להגשים את התכנית על-ידי מאמץ משותף. דווקא מאמץ משותף זה, בניגוד למעשי גבורה של בודדים, הוא היסוד של לוחמת ההופליטים. אולם כדי שמספר רב של ארגיבים יוכלו לרכוש את הציוד היקר של ההופליט, חייב היה פיידון לדאוג גם לביסוס הכלכלי של ארגוס. על-פי המסורת היוונית ביצע פיידון רפורמה במידות ובמשקלות והנהיג את הסטנדרד הפיידוני. קבלתו של הסטנדרד הזה על-ידי מדינות לא מעטות ביוון (כולל אתונה) מעידה על מעמדה של ארגוס בחיים הכלכליים של יוון בתקופה זו. גם בעלת-

היתה ספרטה עקב שבועתם של היוצאים למלחמה המסנית לא לחזור לעיר לפני הניצחון. מאחר שהניצחון, כאמור, התממה היתה הסכנה הדמוגרפית ממשית ביותר. אולם עם הניצחון וחלוקת האדמות בשטחי הכיבוש הלך ופחת רצון הממסד הספרטני להרבות במספר הזכאים לפני הניצחון. אמנם הוכשל קשר נגד המשטר, שתוכנן על-ידי הפרתניאי, עקב בגידה, אך ממדי הקשר היו כאלו, שהממסד לא העז למצות את הדין, ונאלץ לסמוך את ידיו על הסכם פשרה. הפרתניאי עזבו את ספרטה ובעצת המרכז הנבואי של דלפוי יסדו את טרס (טורנטו של היום). התוצאה הישירה של קשר הפרתניאי היתה הרפורמה הפוליטית שמצאה את ביטוייה ברטרה (החלטת אסיפת העם) הקשורה במסורת בשמו של ליקורגוס האגדי.

הרטרה הספרטנית הינה התעודה הפוליטית הקדומה ביותר שהשתמרה לנו ביוון העתיקה (בערך 700 לפנה"ס). ביסוד הרטרה מונח המעבר מצבא המבוסס על מוצא לצבא המבוסס על חמישה אזורים מגורים (קומאי — Komai). כל איזור כזה חולק לארבעה רבעים (אובאי — Obai), כשכל רובע חייב להעמיד כוח של חמישים לוחמים. כך הוקם כוח של חמישה גדודים (לוחאי — Lochoi) של הופליטים ספרטנים. נראה שכל אזור אשר היה מסוגל לרכוש לעצמו את הציוד של הופליט, נכלל עתה במסגרת הצבאית החדשה. במקביל דאגה הרטרה להבטיח את הזכויות של גוף הופליטים זה במבנה הפוליטי של המדינה, בקבעה "כוח ההכרעה יהא בידי העם". כל אזור ספרטני עד גיל מסוים חייב היה בשירות צבאי ובכוננות מתמדת. כדי להבטיח את קיומו של הלוחם הספרטני הקציבה לו המדינה "קלרוס" (Kleros — חלק), שהספיק להבטיח צרכי-קיום מינימליים. ההקצבה החדשה כללה כמות מסוימת של קמח שעורים, גבינה, תאנים, יין ומעט כסף לקניית בשר. נאסר על כל אזור ספרטני לעסוק במלאכה או במסחר. עד גיל ששים הוקדשו חייו לאימון ולשירות צבאי.

חינוכו של הילד הספרטני היה עסקה של המדינה. בגיל שבע הועבר הילד לרשות המדינה. מלכתחילה הושם הדגש על פיתוח רוח צבאית, משמעת ואומץ לב, שהם היסודות של לוחמת הופליטים. לדברי פלוטארך, "הדאגה העיקרית היתה לעשותם אזרחים טובים וללמדם לשאת כאבים ולנצח בקרב". הולכי הרכיל בעולם העתיק טענו שמרבית הספרטנים לא ידעו קרוא וכתוב, אם כי פלוטארך טוען שלמדו זאת, "במדיה מספקת". מן האמנויות הושם הדגש רק על "גנאלוגיות של גיבורים; ייסוד ערים בימי קדם ומוסיקה. הדגש שהושם על מקצועות אלו לא היה מקרי. מעשי גבורה מן העבר נועדו לטפח את תודעת העבר המפואר, ולחנך את הנער לחיקוי מורשת זו ואף להאדירה. מטרת החינוך המוסיקלי היתה משו-לשת: ראשית, קוימו תחרויות מוסיקליות שמטרתן — כשל כל התחרויות — הגברת המאמץ והרצון להתבלט. שנית — הספרטנים שרו שירי מלחמה בשעת התקפה. שלישית — נגינת החלילים שימשה לא רק למתן קצב, בשעת הצעדה לקראת הקרב, אלא גם למסירת פקודות בשעת הקרב (ר' איור 6). האימון הממושך והמתמיד של החייל הספרטני הפך אותו להופליט הטוב ביותר בעולם העתיק למשך כשלוש מאות שנה; הוא שינה באופן יסודי גם את כל אורח חייו. עד גיל שלושים לא חי הגבר הספרטני בביתו, אפילו בהיותו נשוי. גם לאחר מכן לא סעד בביתו אלא בסעודות המשותפות; הסעודות

המשותפות לא נועדו לפתור בעיות סוציאליות או דתיות, אלא, כפי שאומר אחד ממקורותינו: "כדי להפיח בעתות מלחמה רגש בושע ודאגה בכל איש ואיש, לבל יפקיר בשדה הקרב את חבריו, אשר אתם הקריב קרבנות, נסך נסכים והשתתף בפולחנות משותפים".

אנקדוטה מפורסמת על המלך הספרטני אגסילאוס (ר' פלוט-ארך, חי' אגסילאוס, פרק כ"ו), אשר באה להראות כי הספרטנים הם היוונים היחידים המקדישים את כל זמנם ומרצם למלחמה, מצביעה על ההשלכה החברתית של מצב זה. בכל העמים היו בעלי מקצועות שונים, דהיינו היתה חברה אנושית רגילה, ואילו בספרטה היה קיים רק מקצוע אחד — הופליט. אריסטו (ש', 1271, II, 9) הצביע על כך כנקודת התורפה של החברה הספרטנית בכתבו: "כל מבנה חוקיהם מכוון להיבט אחד של ה-Arete, להיבט הצבאי; לכן שיגשגו בעתות מלחמה והחלו לשקוע כשהגיעו לעליזות, מפני שלא השכילו לחיות בשלום ולא ייחסו חשיבות לשום אמנות פרט לצבאית". באתונה היה המעבר ללוחמת הופליטים אטי יותר. נשק הופליטי אמנם הופיע גם באתונה במחצית הראשונה של המאה השביעית לפנה"ס. אולם עד תקופתו של סולון לא היה צבא הופליטים אתונאי של ממש. במרידתו של קילון (632 או 628 לפנה"ס) בא העם מן האזורים החקלאיים לעזרת הממשל נגד נסיון הפיכה, שנתמך על-ידי הופליטים שכירים ממגרה. גם בימי סולון יכלו רק בעלי רכוש קרקעי מגודל מסוים לשרת כהופליטים וזכו, בעקבות זאת, במעמד פוליטי מופר במדינה. בתקופת הטיירניה החלה צמיחה הדרגתית של כוח הופליטי; אם כי בימי הטיירנים — מסיבות של מדיניות פנים — ניתנה הלוחמה בעיקר בידי שכירי חרב, פרשים, קשתים וכיוצא באלה. רק עם הדחת הטיירנים והרפורמה הפוליטית של קלייסטנס, התחדשה חשיבותו של כוח ההופליטים באתונה. במערכות נגד הבויאוטים ואנשי ארטריה הפגינו ההופליטים האתונאים שביב של אותה גדולה, שעוררה את פליאת העולם היווני כולו שעה שבלמו את הפלישה הפרסית בחוף מרתון פחות מעשרים שנים אחר-כך. סביר להניח שבתקופת הטיירניה — בה חולקו אדמות לאיכרים וחל שג-שוג כלכלי בקרב שכבה רחבה למדי של בעלי מלאכה וסוחרים — חלה עליה ניכרת במספר האתונאים שיכלו לאפשר לעצמם רכישת ציוד הופליטי. יהיה זה תואם את מדיניותם הכלכלית של הטיירנים, אם נניח, כי בתקופתם הומר הבסיס לשירות הופליטי, מבעלות על נכסי דלא נייד לבעלות על רכוש באופן כללי.

על כל פנים, אותה "אריסטוקרטיה" (פלוטארך, קימון, ט"ו 3), שהיתה למעשה דמוקרטיה שמרנית, המבוססת על כוח הופליטי של כעשרת אלפים איש, התקיימה באתונה כמעט חמישים שנה, שבמהלכן עלתה אתונה לדרגת מעצמה. אולם באתונה הופרעה ההתפתחות ההופליטית על-ידי עלייתו של הצי. כפי שציין אריסטו (Pol. VI, 7, 132a), "המשרתים בצי הם דמוקרטים", והזיקה בין התפתחות של דמוקרטיה קיצונית ושימת הדגש על לוחמה ימית באתונה במחצית השנייה של המאה החמישית ידועה היטב. עובדה היא שבקרבות טנגרה ואוינופיטאי (457 לפנה"ס) נפלו הופליטים רבים יחסית (ידועה מצבת קבר עם שמותיהם של 147 הופליטים בני אחד מעשרת השבטים האתונאים, שנפלו בשנה אחת), עד כי נידלדלו

שורות המתונים הן מקרב העם והן מקרב העשירים" (אריסטו, מדינת האתונאים, כ"ו); תופעה זו גרמה לשקיעת כוח ההופליטים בפוליטיקה האתונאית. שימת הדגש על הכוח הימי הביאה לכך, שבימי המלחמה הפלופונסית הגדולה, היה הכוח ההופליטי טי האתונאי הגרוע והבלתי-מושמע שבכל הכוחות הצבאיים האתונאים.

אין זה מקרה שהתיאור המלא והברור ביותר שמצוי על השלכותיה של רפורמה הופליטית מתייחס דווקא לממלכת מוקדון. הדבר נובע מכך שהגשמת הרפורמה ההופליטית הושתתה כאן עד למחצית המאה הרביעית לפנה"ס, הוי אומר עד לתקופה, אשר לגביה יש בידנו ידיעות ברורות ומפורטות יחסית. כך, למשל, כאשר התמרדו חיילי אלכסנדר הגדול באביב שנת 324 באופיס, פנה אליהם אלכסנדר בנאום בראשית דבריו אמר (אריאן, אנבאסיס, ז', 9), "אזכיר תחילה את אבי פיליפוס, כי הוא מצאכם נודדים חסרי אמצעים, לבושים ברובכם פרוות כשאתם רועים כבשים מעטים על מורדות ההרים. כדי להגן על אלו היה עליכם להלחם, בהצלחה מועטה, נגד אילירים, טריבלים ותרקים השוכנים על הגבולות. הוא נתן לכם גלימות במקום עורות, הוביל אתכם למטה מן ההרים למישורים והכשיר אתכם ללוחמים נגד הברברים השכנים, כך שלא נאלצתם עוד לבטוח בהעדר הגישה אל מעוזיכם יותר מאשר באומץ לבבותיכם..." דבריו אלו של אלכסנדר מצביעים על הקשר ההדוק בין הרפורמה הצבאית שבוצעה במוקדון ובין אורח החיים והמבנה החברתי של המדינה המוקדונית.

ארץ מוקדון מורכבת משני חלקים גיאוגרפיים נבדלים. החלק שעליו התבססו מלכי מוקדון הוא מוקדון התחתית, כלומר האיזור המישורי שבין הנהרות הליאקנון ואקסיוס (ורדר של היום), הים ואיזור ההר. החלק ההררי, המכונה גם מוקדון העליונה, מתחלק לשלושה אזורים: לינקסטיס מצפון, אורסטיס במרכז ואלימיוטיס בדרום. המשותף לכל חלקי מוקדון הוא העוני הכללי, כאז כן עתה. מוקדון התחתית היא ארץ חקלאית, בעוד שמוקדון העליונה היא ארץ מרעה. המשטר החברתי, לפני עלייתו של פיליפוס לשלטון, היה, "פיאודלי" מובהק. הארץ כולה היתה מחולקת בין כ-800 בעלי אחוזות. זיקתה של אריסטוקרטיה זו לכס המלוכה המוקדונית היתה רופפת למדי. שעה שפיליפוס עלה לשלטון עמדו אויבים מבית ומחוץ למוטט את המדינה המוקדונית ולפוררה לחלוטין. אולם פיליפוס לא אמר נואש. לאחר שעודד את רוח המוקדונים בנאומיו, "הוא שיפר את ארגון כוחותיו, צייד את אנשיו בכלי-זין מתאימים, ערך אימונים מתמידים ותחרויות, ולאמיתו של דבר, המציא את המערך הצפוף והציוד של הפלנקס... והיה הראשון שאיגן את הפלנקס המוקדוני".

המצאתו החשובה ביותר בתחום הנשק היתה הסריסה (Sarissa), החנית הארוכה (כ-6.5 מטר) והקלה (כשישה ק"ג), בה צייד הן את החי"ר והן את חיל הפרשים. חנית ארוכה זו הקנתה לחייל המוקדוני יתרון חשוב של "המכה הראשונה" בכל התנגשות עם צבאות יוון, שצוידו בחנית קצרה יותר. חשוב עוד יותר היה חידושו הטקטי. פיליפוס שהה בנעוריו שלוש שנים בתבאי. שם למד את הטקטיקה התבאנית החדשה של הפלנקס, "האלכסוני", שהומצאה על-ידי פלופידס ואפמינוגדס. עד ימיהם נערכו הפלנגות של ההופליטים זו מול זו בקוים

מקבילים, כשנקודת הכובד באגף הימני. הפלנגות היריבות ניסו לשבור את קוי האויב בנקודה החלשה ביותר, דהיינו באגף השמאלי שנערך מול האגף הימני החזק. אפמינוגדס שינה את הטקטיקה מן הקצה אל הקצה. מטרתו (אשר הוגשמה במספר קרבות: טגירה ב-375 לפנה"ס, טגירה ב-374 לפנה"ס, תספיאי ופלטאיה ב-373 לפנה"ס, לאוקטרה — 371 לפנה"ס, ומנטיניה — 362 לפנה"ס) היתה לשבור את האויב בנקודה החזקה ביותר שבמערכו. דבר זה הושג על-ידי הצבת כוח מובחר בן שלוש מאות לוחמים, "הלוכוס הקדוש", מול האגף הימני של האויב. בצבא התבאני מילאו הפרשים תפקיד של הבטחת האגפים בלבד. פיליפוס אימץ את המבנה החדש של החי"ר הכבד, אשר נוצר במיוחד למטרה זו, אולם העביר את נקודת הכובד בהתאם למבנה החברתי של הצבא המוקדוני עד ימיו, להתקפת פרשים. הפרשים המוקדונים, כשאר פרשי העולם העתיק, היו מחוסרי אוכף וארכוף, דבר שהקשה על התקפה חזיתית. עד ימי פיליפוס תקפו ללא מבנה וסדר מיוחד; ואילו פיליפוס איגן אותם בשמונה יחידות (Ilai) טקטיות, בנות מאה וחמישים פרשים בכל אחת. פרשים אלו כונו, "ידידי המלך", תואר כבוד המצוין גם את זיקתם ההולכת וגוברת של האצילים לבית המלוכה. בצבא פיליפוס הפכו פרשים אלו, כאמור, לכוח התוקף, בעוד שהפלנקס של החי"ר נועד לספוג את ההתקפה של האויב ולהחזיק מעמד עד אשר הפרשים, שתקפו באחד האגפים, הכריעו את הקרב.

עד ימי פיליפוס היה המון העם, גם כאשר גויס, חסר ערך בקרב. החקלאים המוקדונים, כשלושים אלף במספר (אם לשפוט על-פי המספרים שעמדו לרשות פיליפוס ואלכסנדר) אורגנו ביחידות צבאיות וזכו לתואר המכובד של "ידידים רגלים של המלך" (פוזטאיראו). מאחורי תואר זה חבויה הכרה חברתית ופוליטית בשכבות הרחבות של האוכלוסיה המוקדונית. לכך היו מספר תוצאות. על מוקדון עבר תהליך של "דמוקרטיזציה", במובן זה שהמלך לא נאלץ עוד להישען על האצולה ולפייסה. מעתה נשען המלך על העם המוקדוני, דהיינו על הצבא. שינוי זה איפשר את התחזקות המלוכה, שהתחלה לגלות מגמות ריכוזיות ברורות. נשבר כוחה של האצולה הבדלנית. ביטוי חיצוני לכך היתה העברת הבירה מאיגאי מזרחה אל תוך המישור קרוב יותר אל הים — לפלה. אולם פלה היתה רק עיר חדשה אחת מני רבות שיסד פיליפוס. הפיכת המוקדונים מחקלאים לחיילי קבע, כמעט לכל דבר, היתה כרוכה בשינוי אורח החיים. אי-אפשר לנהל משקים חקלאיים או לעסוק בגידול צאן בהעדרו של הגבר מן המשק לתקופות ארוכות. על מוקדון עבר, על-כן, גל של ייסוד ערים וקולוניות צבאיות, גם באזורים שנכבשו זה מכבר. חלקים גדלים והולכים של האוכלוסיה המוקדונית ראו את עיקר פרנסתם בשירות הצבאי. עולה מכאן, שאחת התוצאות של העיור היתה שינוי ההרכב החברתי של האוכלוסיה המוקדונית. נוסף על כך יצר פיליפוס, לראשונה בהיסטוריה של יוון, צבא לאומי בגודל כה רב. הפוזטאיראו נתמלאו תחושה של השתייכות. העובדה שהמלך פיליפוס עצמו השתתף בכל אימוניהם ותמרונים, בלי לבקש לעצמו יתרונות כלשהם, עודדה את החיילים לשאוף להשיגם חדשים וגיבשה אותם מבחינה חברתית. עם צבא כזה ניתן היה, "לכבוש את העולם", ואלכסנדר אמנם הגשים זאת בעזרת הצבא שיצר עבורו פיליפוס.